

007 [Notes in Sketchbook II, Paris 1914]

Vooraf

Mondriaan kenner Joop Joosten heeft aan de hand van twee schetsboeken en losse schetsboekbladen van Mondriaan acht schetsboeken geïdentificeerd (1981)¹. Hij deed dit onder meer met behulp van het formaat, de vorm, de papiersoort, de wijze van inbinden, de al dan niet afgeronde hoeken en de al dan niet aanwezige perforatie. Joosten heeft de bestaande en niet meer bestaande schetsboeken genummerd van I tot en met VIII². Voor zover bekend bevatten alleen de Schetsboeken I en II notities³; de overgebleven losse bladen van de andere schetsboeken bevatten uitsluitend schetsen.

Twee wat langere tekstfragmenten in Schetsboek II - *Kunst en Realiteit* en *Kunst* - zijn in dit corpus afzonderlijk gepresenteerd⁴.

In de *Catalogue Raisonné* wordt 'Schetsboek I' gedateerd op oktober 1914⁵ en Schetsboek II op de eerste helft van 1914⁶. We nemen deze datering over en omdat de teksten worden in dit corpus chronologisch gepresenteerd, komen de notities van Schetsboek II vóór die van 'Schetsboek I'.

Bron

Schetsboek II heeft door het gladde papier en de perforatie meer weg van een (niet gelinieerd) notitieboekje dan van een schetsboek⁷. Oorspronkelijk bevatte het boekje 72 bladzijden (144 pagina's)⁸, maar er is een aantal bladzijden uitgescheurd. 59 bladzijden (118 pagina's) zitten nu nog in het boekje, waarvan 37 pagina's met notities. Twee uitgescheurde schetsboekbladen - zonder notities - zijn teruggevonden⁹. Het is niet bekend of op de overige elf uitgescheurde bladzijden notities aanwezig waren.

De voor- en achterzijde van het boekje zijn van karton, beplakt met donkerblauw gewolkt papier; de rug is van zwart linnen.

Van de 37 pagina's met notities zijn er 13 normaal beschreven, dat wil zeggen met het boekje in de (verticale) stand, 9 bladen zijn dwars beschreven (het boekje een kwartslag gedraaid) en 15 bladen zijn op de kop geschreven.

Na de aanschaf van het boekje is Mondriaan voorin gaan schrijven en achterin gaan tekenen. Later gaat hij - na een reeks schetsen - ook achterin het boekje notities maken; eerst één pagina met dwars geschreven notities, vervolgens houdt hij het boekje op de kop en gaat hij op deze manier verder met schrijven. Na de teksten op de kop volgen opnieuw een aantal pagina's met dwarsgeschreven teksten.

In feite zijn er vier verschillende tekstblokken in Schetsboek II, die niet alleen door de schrijfrichting, maar ook door de schrijfstof en het karakter van het handschrift van elkaar moeten worden onderscheiden. De notities in de gewone stand van het boekje zijn met potlood in een duidelijk handschrift geschreven. De dwarse teksten zijn met een zachter (zwarter) potlood geschreven; deze teksten zijn veel slordiger en ook soms groter geschreven, wat dat zou kunnen wijzen op snel opgeschreven notities. De notities op de kop beginnen netjes maar worden gaandeweg slordiger en groter.

Schetsboek II wordt bewaard in *The Solomon R. Guggenheim Museum* te New York¹⁰.

We kwalificeren het boekje als authentiek en daarom als geautoriseerd.

Basistekst en leestekst

Als basistekst voor de vervaardiging van de leestekst is de facsimile-uitgave van het originele Schetsboek II¹¹ gebruikt.

De notities in Schetsboek II zijn qua positie in vier 'blokken' te verdelen¹². (In de leestekst zijn deze blokken gescheiden door stippellijnen.) De volgorde van de blokken is als volgt: eerst een blok

¹ Joosten, J. M. 'Mondriaans verloren gegane schetsboeken uit de jaren 1911 tot en met 1914'. In tent.cat: *Mondrian: Tekeningen, Aquarellen, New Yorkse schilderijen*. Stuttgart, Den Haag, Baltimore, 1981: 63-72.

² CR II 434.

³ Welsh, R.P., and J.M. Joosten. *Two Mondrian Sketchbooks 1912-1914*. Amsterdam, 1969.

⁴ Tekst 005 *Kunst en realiteit*; tekst 006 *Kunst*.

⁵ CRII: 434, B371.

⁶ CRII: 438, B376.

⁷ Staand model (h x b: 17,2 x 11 cm), afmeting bladen 17,2 x 10,5 cm (zonder perforatiestrookje).

⁸ CRII: 438-440, B376.

⁹ CRII: 440, B377, B378.

¹⁰ The Solomon R. Guggenheim Museum, New York, Inv.nr. 81.2823.

¹¹ R.P. Welsh, and J.M. Joosten. *Two Mondrian Sketchbooks 1912-1914*. Amsterdam, 1969.

¹² Zie ook de paragraaf 'Bron' van deze toelichting.

notities voorin het boekje, daarna de drie blokken notities - nà de reeks tekeningen - achterin het boekje. De drie blokken achterin zijn: eerst één bladzijde dwarse notities, vervolgens de op de kop notities en ten slotte weer dwarse notities.

Twee adresnotities: 'Van Rees¹³, Fleury en Bière (Seine et Marne)' en 'Mlle Annette Danseuse¹⁴, 7 Rue Audran, Paris' - respectievelijk voorin en achterin het boekje - zijn in de leestekst weggelaten.

Titel

Mondriaan heeft de schetsen in Schetsboek II in de omgeving van zijn atelier in Parijs gemaakt.. Het is aannemelijk om te veronderstellen dat de notities in Schetsboek II ook in Parijs zijn gemaakt. De schetsen en notities dateren waarschijnlijk uit de eerste helft van 1914¹⁵. Als fictieve titel voor deze notities gebruiken we: [*Notes in Sketchbook II, Parijs 1914*].

Datering en ondertekening

Volgens de Catalogue Raisonné zijn de schetsen in Schetsboek II in de eerste helft van 1914 gemaakt¹⁶. We volgen deze datering.

De notities zijn niet ondertekend.

Ontstaan en publicatie

Eind 1913 krijgt Mondriaan vanuit Nederland een uitnodiging van de redactie van het theosofisch tijdschrift *Theosophia*¹⁷ om een artikel over kunst te schrijven¹⁸. In een brief (8 april 1914) laat de schilder de criticus H.P. Bremmer¹⁹ weten: 'Men heeft mij vanwege de Redactie van *Theosophia* gevraagd over Kunst te schrijven en hoewel 't buiten mijn vak is vond ik toch dat 't hier meer iets 'wetenschappelijks' gold en zodoende heb ik het gedaan en mijn ideeën uiteengezet. Mijn idee van de Evolutie in de kunst sluit geheel aan met het Theosofisch denken.²⁰ En aan zijn collega en vriend Lodewijk Schelfhout²¹ schrijft Mondriaan (12 juni 1914): 'Ik heb van de winter een groot artikel over Kunst en Theosofie geschreven voor een Theosofisch blad²².

Zeer waarschijnlijk heeft Mondriaan na de uitnodiging van *Theosophia* een notitieboekje (Schetsboek II)²³ gekocht, met het doel hierin aantekeningen te maken als voorbereiding voor het artikel²⁴.

Veel notities in Schetsboek II verwijzen immers naar het theosofisch gedachtegoed²⁵. Ergens in Schetsboek II gebruikt Mondriaan zelfs letterlijk het woord 'theosofie'. Hij noteert: 'Heeft de moderne wetenschap de leer der Theosophie bevestigd dat stof en kracht (geest) een zijn.' Mondriaan verwijst hiermee naar de eerste grondstelling van de Geheime Leer: 'Geest (of Bewustzijn) en Stof moeten evenwel niet beschouwd worden als onafhankelijke werkelijkheden, maar als twee zinnebeelden of aangezichten van het Volstreckte, Parabrahma, die den grondslag uitmaken van voorwaardelijk Zijn. [...] Geest en Stof [zijn] slechts aangezichten van de Eene Eenheid waarin ze zijn samengevat²⁶.

Een ander signaal van het theosofisch karakter van de aantekeningen in Schetsboek II is het woord 'evolutie' of 'evolueeren', dat zeven keer voorkomt in de notities. In de geciteerde brief van 8 april 1914 schrijft Mondriaan aan Henk Bremmer (8 april 1914): 'Mijn idee van Evolutie in de kunst sluit geheel aan met het Theosofisch denken.'²⁷

Het artikel van Mondriaan voor *Theosophia* is nooit gepubliceerd. Jaren later (1918) kan hij zich daar nog druk over maken. In februari 1918 schrijft hij aan Theo van Doesburg: 'Wat de Theosofen

¹³ Otto van Rees (1884-1957), Nederlands schilder.

¹⁴ Mondriaan kenner prof.dr. Carel Blotkamp veronderstelt dat Annette Dansuese een prostitué was en woonde in een goedkoop hotel op dat adres (*Lezing 'Mondrian: Bits and Pieces'*. Centre Pompidou, Paris - 9 februari 2011.)

¹⁵ CRII: 438-440, B376.

¹⁶ CRII: 434, B371 en CRII: 440, B376.

Mondriaan woonde tot eind juli 1914 in Parijs, 26 Rue du Départ.

¹⁷ Tijdschrift van de Theosofische Vereniging Nederland Adyar, Amsterdam.

¹⁸ CRII: 104.

¹⁹ H.P. Bremmer (1871-1956), Nederlands kunstcriticus en verzamelaar.

²⁰ Vindplaats brieven aan Bremmer: RKD-MCP – 19.

²¹ Lodewijk Schelfhout (1881-1943), Nederlands schilder en vriend van Mondriaan.

²² Vindplaats brieven aan Schelfhout: RKD-MCP – 73.

²³ Prijs staat nog voorin het boekje: 45c (45 centimes).

²⁴ C. Blotkamp. *Mondriaan. Destructie als kunst*. Zwolle, 1994: 79.

²⁵ M. Bax. *Het web der schepping*. Amsterdam, 2006: 267.

²⁶ H.P. Blavatsky. *De Geheime Leer*. Deel I. Cosmogenezis. Amsterdam, 1907: 51-52.

²⁷ Vindplaats brieven aan Bremmer: RKD-MCP – 19.

betreft denk ik volkomen zoo als jij: ik zond van uit Parijs reeds een artikel voor Theosofia dat men niet wilde plaatsen. Later vertel ik je wel uitvoerig. De Theosofen zien geen bliksem van wat kunst moet zijn. Maar de Theosofie als kennis is het ware, belicht in nieuwe vorm. In zooverre vindt ik overeenkomst in Theosofie en kunst. Daarom zette ik ook de Theos. in haar ware beteekenis, niet zooals zij meestal verschijnt. Ik zal dit nu nog onderstrepen. Vindt je nog een manier om duidelijker te zeggen wat ik bedoel, verander 't dan gerust. Maar ik vind 't te gewichtig om niet van de overeenkomst te spreken. Ik heb veel studie van de Theosofie gemaakt. De Geheime Leer is een ware grond voor alles.'

De notities in Schetsboek II zijn pas na Mondriaans dood gepubliceerd²⁸.

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in de [Notes in Sketchbook II, Paris 1914] besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het 'Sleutelwoordenregister'²⁹. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *eenheid, evenwicht, evolutie, geest en stof, harmonie, vorm.*

Bijzondere woorden

Mondriaan noemt twee keer het begrip 'oerprincipen'. Blavatsky's theosofisch woordenboek³⁰ geeft bij het lemma 'Principen' de volgende verklaring: 'Beginselen. De bestanddeelen of oorspronkelijke inwezens, [...] waarop en waaruit alles opgebouwd is.'

Mondriaan maakt de volgende notitie over ether: '[...] toch doordringt de ether de fysieke sfeer en werkt op deze in. [...]'. Tot aan het begin van de 20^e eeuw dacht men dat ether de tussenstof was die voortplanting van licht en andere straling mogelijk maakte. De ether drong door alle stof heen en vulde de ruimte tussen de atomen. Einsteins relativiteitstheorie³¹ maakte een eind aan de ethertheorie³².

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

De [Notes in Sketchbook II, Paris 1914] zijn vermoedelijk - met tussenpozen - geschreven in de eerste helft van 1914. De schetsen en schilderijen die Mondriaan in Parijs vervaardigde, zijn volgens de Catalogue Raisonné dertien van voornamelijk Parijse facades: B43-B55³³. Mondriaan zal tijdens de perioden van het schrijven in Schetsboek II met één of meer van deze schetsen en/of schilderijen bezig zijn geweest. In Schetsboek II waar de tekst in is geschreven, heeft Mondriaan de volgende schetsen gemaakt: B376-B378³⁴.

²⁸ R.P. Welsh, and J.M. Joosten. *Two Mondrian Sketchbooks 1912-1914*. Amsterdam, 1969.

²⁹ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

³⁰ H.P. Blavatsky. *Het Theosofisch Woordenboek*. 2^e druk. Weltevreden, 1924.

³¹ Albert Einstein (1879-1955), Duits-Zwitsers-Amerikaanse theoretisch natuurkundige.

³² Zie ook de Toelichting van tekst 013, paragraaf 'Bijzondere woorden'.

³³ CRII: 228-239.

³⁴ CRII: 438-440.